תנ"כון tenachon

De Tora, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

9

Samengesteld door Eli Whitlau in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy
Een uitgave van de B. Folkertsma Stichting voor Talmudica

Struktuur van sidra Wajigásj

Onze sidra voltooit het verhaal van Joseef met de hereniging in vrede van Ja'akov en Joseef en van Joseef en de broers. De haat en de tweedracht zijn overwonnen. De kiem van het volk is ongedeeld naar Egypte verplant. En daarmee is de tweede fase ingeluid in de voorzegging aan Awraham bij het Verbond tussen de stukken. In de sidra wordt dáárop overigens slechts zijdelings gezinspeeld (46:3-4). Het accent ligt op hereniging van Joseef en zijn broers tot één hechte familie.

Het keerpunt in de ontwikkelingen vormt het pleidooi van Jehoeda in 44:18-34. In een vlammend betoog, even logisch opgebouwd als met emotie doorgloeid, neemt hij het op voor Binjamin. Hij, die eens het voorstel gedaan heeft Joseef als slaaf te verkopen, biedt zich nu zelf als slaaf aan Joseef aan, in ruil voor de terugkeer van Binjamin. In het bijzijn van de broers pleit hij voor de enige overgebleven zoon van Racheel, die in Ja'akovs hart de plaats van Joseef ingenomen lijkt te hebben, en die nu een overeenkomstig lot als dat van Joseef wacht. De haat en de afgunst hebben plaats gemaakt voor gevoelens van saamhorigheid. Als zoon van Lea vertolkt hij Ja'akovs voorliefde voor Racheel en haar twee zonen. Beter kan niet worden aangeduid hoezeer de broers zijn veranderd en tot omkeer gekomen. Jehoeda's pleidooi is in zijn gaafheid, zijn warmte, zijn rationaliteit en overtuigingskracht een getuigenis van de volledigheid van de omkeer van de broers. Vandaar dat Joseef zich tegenover hen nu niet langer als vreemde hoeft te gedragen. Heel zijn toeleg was er immers op gericht de broers tot omkeer te bewegen en ze op hun gevoel van saamhorigheid te toetsen. Bij Joseef breken nu de lang opgekropte gevoelens van meeleven met zijn vader los. Al wenend luidt zijn eerste vraag: 'Leeft mijn vader nog?' Omdat Joseef dit al wist, moet de vraag betekenen wat Seforno suggereert: 'Hoe is het mogelijk dat mijn vader al die zorg over mij heeft overleefd!' Indirect geeft die uitroep antwoord op een vraag die in de vorige twee sidrot is blijven knagen: Waarom heeft Joseef al die jaren nooit contact met zijn vader gezocht, wetende hoe die om hem leed? Als hij van zich had laten horen, zou Ja'akov de zaak hebben onderzocht en zouden de verkoop en het bedrog aan het licht zijn gekomen. Er zou zich dan een onherstelbare breuk in de familie hebben voorgedaan. (Misschien dat Ja'akov om dezelfde reden zijn bange vermoedens niet waar gemaakt wil hebben en daarom de zaak van het bebloede kleed niet

Wajigasj/Genesis 44:18-47:27
Jechezkel 37:15-28; Psalm 48

Overzicht sidra Wajigasj

1 Jehoeda's pleidooi 44:18-34
2 Joseef maakt zich bekend – de broers gaan Ja'akov halen 45:1-28
3 De belofte in B'eer Sjeva 46:1-4
4 Ja'akov met de zijnen naar Egypte (lijst met namen) 46:5-30
5 Joseef komt ze tegemoet – Ja'akov ontmoet Farao 47:1-10
6 Joseefs honger-economie 47:11-26
7 Slotzin 47:27

Overzicht sidra Wajechi p. 141

Inhoud

Struktuur van sidra Wajigasj 133
Sa'adya Gaon over de Tora 134
Joseef kon zich niet bedwingen 134
Jehoeda's pleidooi 135
Jehoeda en Joseef: de midrasj 135
De belofte in B'eer Sjeva 136
Omhoogvliedende letters 137
Mijn heer heeft zijn dienaars gevráágd 138
De haftara bij Wajigasj 140
Psalm 48 140
Over sidra Wajechi 141
Ja'akov in het land Egypte 142
Het eerstelingschap in het boek Bereesjiet 142
De zegen van Efrajiem en Menasjè 143
Uit het gebedenboek 144
De zegen over de zonen 145
De engel die mij redt 145
Exegetische finesse 145
Omgaan met waarheid 146
Haftara sidra Wajechi 147
Psalm 41 147
Suggesties voor studie 148
Woorden en namen 148
Labrioet 148
Vertrouwen 148
Chazak 148

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lamboylaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 21946

verder onderzoekt aldus Norman Asjer, geciteerd door Pinchas Peli, *Jerusalem Post,* 10/1/'87). Nu er omkeer is gedaan en voor een breuk niet langer gevreesd hoeft te worden, kan het verleden worden vergeten: 'Wees niet bedroefd en wees niet kwaad [*op jezelf*], dat je me hierheen verkocht hebt, want ten leven heeft God me voor jullie uitgestuurd'. Joseef doorziet nu dat achter zijn hele toeleg nog een diepere toeleg Gods schuil ging . . .
Wanneer de broers Ja'akov in Kena'an gaan halen, geeft Joseef elk mooie kleren mee: zoals ze hem eens hebben vernederd en uitgekleed, kleedt hij hen nu na hún vernedering, als bewijs van vergeving.
God heeft Ja'akov te kennen dat hij niet bang hoeft te zijn naar Egypte af te dalen: ook in Egypte zal Hij bij hem zijn, en Hij zal hem daar tot een groot volk maken. Een onmiskenbare verwijzing naar het Verbond tussen de stukken, nog onderstreept door de herhaling van de woorden 'Vrees niet', die in 15:1 ook tot Awraham gezegd zijn.
Nadat de sidra verteld heeft hoe Ja'akov en zijn hele familie van 70 zielen met hun echtgenoten naar Egypte kwam om zich 'tijdelijk' in de provincie Gosjen te vestigen, eindigt de sidra met een schets van Joseefs economische politiek in de jaren van hongersnood. De vraag rijst waarom de Tora dit laatste zo betrekkelijk uitvoerig beschrijft. Het commentaar Tseror haMor antwoordt: 'om te laten zien hoe Joseef het Egyptische volk met erbarmen behandelde, en niet wilde dat ze zichzelf verkochten' [*zoals ze zelf hadden geopperd*: 47:19]. Hoewel ze hun land hadden moeten verkopen, kregen ze zaad om te zaaien en hoefden ze maar 20% van de opbrengst aan Farao af te staan; een situatie die volgens S.R.Hirsch geen slavernij genoemd kan worden.
De sidra eindigt met een zin die het Verbond tussen de stukken verbindt met Ex. 1:7: 'En Jisrael zette zich in het land Egypte, in het land Gosjen en ze hadden daar bezittingen en ze waren vruchtbaar en vermeerderden zich zeer.'

Joseef kon zich niet bedwingen
Rasji op 45:1: 'Hij kon niet dulden dat de Egyptenaren erbij bleven staan als zijn broers beschaamd zouden zijn nu hij zich bekend ging maken.'
[*Rasji begrijpt Hebr. 'lehitapeek' niet als Ibn Ezra als 'dulden'*].
Onkelos vertaalt 'lehitchasana': 'zich bedwingen', en dat vinden we in de meeste vertalingen: 'Joseef kon zich niet bedwingen'. In de woorden van Radak: 'Hij werd door mededogen met zijn vader overmand en kon zijn tranen niet bedwingen'. Rasjbam: 'Tot dusver had hij zich bij alles wat hij deed moeten bedwingen'. En hij verwijst naar 43:31, waar hetzelfde woord voorkomt. Benno Jacob: 'Nu ze zich ware broeders hadden getoond, kon hij ze in vergeving omarmen. Want zijn motief was tot dusver steeds geweest dat hij zijn broeders zocht als broeders.'

Voor Devora bat haLevi was het grote verdriet van Joseef dat hij zijn vader al die tijd had moeten laten lijden (vgl. ook p. 133):
'Boeiend is hoe de Tora op dit aangrijpende moment de kracht van het wenen laat zien. In de woorden (44:2) "En hij verhief zijn stem in wenen, zodat de Egyptenaren het hoorden en het huis van Farao het hoorde" blijkt de ontzaglijke indruk die dit wenen maakte, dat uit het hart van Joseef doorbreekt, nadat hij al die tijd de doorn van de haat tussen mensen had moeten dragen om een weg te vinden die uiteindelijk zou leiden tot menselijk begrip' (*Dereg haAvot el monoteïzm*, Jerusalem 1971, p. 311).

Is nu Joseefs droom van de zon, de maan en de elf sterren uitgekomen? Niet naar de letter: Ja'akov is er niet bij en Racheel was er ook toen al niet meer. Jehoeda Nachsjoni (*Hagot befarasjiot ha Tora*, 1979) meent dat de 13 hemellichamen op 13 jaren duiden: Joseef was 17 toen hij de droom had, en 17 + 13 toen hij als onderkoning over Egypte werd aangesteld (41:46).

Sa'adya Gaon over de Tora
De Tora onderwijst de dienst aan God. De hoofdzaak daarvan is het houden van de geboden . . . En de beste manier om mensen dat te leren is via drie dingen: voorschrijven, consequenties tonen, en voorbeelden geven . . . Ik vergelijk dat met de geneeskunst. Als iemand ziek is en pijn heeft, kan de arts hem zonder omhaal een geneesmiddel voorschrijven. Maar beter is wanneer de arts hem bovendien vertelt wat de gevolgen zijn wanneer hij blijft leven zoals hij tot dusver leefde. En het herstel maakt nóg meer kans wanneer hij er een voorbeeld aan toevoegt: Zoals die en die gebeurd is die ziek werd, enzovoort. En zoals de beste behandeling alle drie elementen bevat, zo bestaat ook de Tora uit die drie elementen: geboden, profetiëen en verhalen.
(Sa'adya Gaon, inleiding tot de *Tafsir;* ed. Zucker, p. 171/2.)

Jehoeda's pleidooi

Wanneer de bokaal in Binjamins voederzak gevonden is, stelt Jehoeda voor dat àlle broers slaaf bij Joseef zullen blijven. Quasi grootmoedig slaat Joseef dit af: Alleen Binjamin, de rest 'kan in vrede naar jullie vader' (44:17). En dan neemt Jehoeda Joseef apart voor zijn pleidooi: de langste rede in het boek Bereesjiet. En tevens een klassiek voorbeeld van een pleitrede. In een reeks korte zinnen vat Jehoeda eerst de situatie tot op heden samen (18-29). Daarna schildert hij het leed dat dreigt wanneer niet wordt ingegrepen (30-32) en ten slotte doet hij een voorstel om het leed te beperken. Het onderwerp is Binjamin. Na een korte ceremoniële inleiding komt hij terug op Joseefs wonderlijke eis Binjamin als slaaf bij hem te laten en hen te laten gaan. In hartroerende woorden schildert hij de aanvankelijke weigering van hun oude vader in te gaan op de eis van 'de man', en hoe groot zijn ellende zou zijn wanneer hem ook deze zoon zou worden ontnomen. Nadat hij zijn persoonlijke garantstelling tegenover hun vader heeft vermeld, eindigt hij met zichzelf als slaaf aan te bieden: 'En nu, laat uw dienaar blijven in plaats van de jongen, als slaaf van mijn heer, en laat de knaap optrekken met zijn broers' (44:34). *Hij,* Jehoeda, zal de ellende van zijn vader niet kunnen zien. Proberen we nu een antwoord te vinden op de centrale vraag: Waarmee wint hij het hart van Joseef? De midrasj (Ber.R. 93,4):

Dat lijkt op een diepe put vol heerlijk koud water, maar niemand kan erbij om ervan te drinken. Iemand bindt touw aan touw en daaraan een emmer, en hij drinkt. Nu kan ieder eruit putten en ervan drinken. Zo ging het ook met Jehoeda. Hij zegt tegen Joseef het ene woord na het andere, tot hij zijn hart had bereikt.

De midrasj zinspeelt op iets in Jehoeda's woorden dat de gevoeligste snaar in Joseefs hart raakt, zo dat hij 'zich niet meer kon inhouden' (45:1).
En wat was die gevoelige plek? Op dezelfde plaats in Bereesjiet Rabba (93,9) lezen we:

Zei Rabbi Chiya bar Abba: Alles wat Jehoeda zegt, tot 'en Joseef kon zich niet langer inhouden' behelst verzoening: verzoening met Joseef, verzoening met zijn broers, en verzoening met Binjamin. Met Joseef: Zie hoe hij zich opoffert terwille van de kinderen van Racheel. Met de broers: zie hoe hij zich opoffert voor zijn broers. Met Binjamin: Zoals ik me voor jouw leven heb gegeven [dit verwijst naar 37:26], zo geef ik het nu voor je broer.

'Met elk woord en met elke zin laat Jehoeda dus zijn werkelijke verlangen blijken: eenheid terug te brengen in het huis van Ja'akov . . . Jehoeda's pleidooi houdt dus meer in dan alleen zijn overgave terwille van Binjamin. Uit al zijn woorden blijkt een volledige ommekeer en het verlangen te boeten voor wat hij eens over Joseef gezegd heeft (37:27): 'Kom laten we hem verkopen aan de Jisjmaelieten' (J. Moriëel, *Iyoeniem beMikra,* 1957).

Jehoeda en Joseef: de midrasj
In zijn pleidooi kanaliseert Jehoeda zijn emoties in heldere, ingehouden taal. Maar wat ging er in zijn binnenste aan vooraf? Wat voor stormen gingen er om in zijn hart toen hij Joseefs harde woorden hoorde, in dat korte ogenblik voor hij naar voren trad? De midrasj (Tanchoema Wajigasj 5) suggereert het in een schokkende innerlijke dialoog:
Zei Jehoeda tot Joseef: Van het begin af aan heb je met ons een spel gespeeld. In het begin zei je al: Spionnen zijn jullie. En toen: Jullie zijn gekomen om het verborgenste van het land te verkennen. En ten derde: Jullie hebben die kelk gestolen. Je zweert bij de boze Farao. Maar ik heb gezworen bij mijn rechtvaardige vader. Als ik mijn zwaard trek vul ik Egypte met doden.
Zei Joseef: Als jij je zwaard trekt, sla ik hem op je nek!
Jehoeda: Als ik mijn mond open doe verzwelg ik je!
Joseef: Als je je mond opendoet, stop ik hem met een steen.
Zei Jehoeda tot Joseef: Wat moeten we vader zeggen?!
Antwoordde Joseef: Ik heb het je al gezegd: de emmer volgt het touw [je moet de consequenties dragen].
Jehoeda: Je vonnist met leugens!;
Joseef: Leugens voor leugenaars. Is het verkopen van je broer geen leugen?
Jehoeda: Het vuur van Sjechem brandt in mijn hart! [Net als toen Dina verkracht werd; Gen. 34].
Joseef: Het is het vuur van Tamar, je schoondochter. Ik blus het wel!
Jehoeda: Ik kleur alle pleinen van Egypte rood met bloed!
Joseef: Schilders waren jullie altijd al. Hebben jullie het kleed van je broer niet met bloed gekleurd en je vader gezegd: Hij is zeker verscheurd?

Woede, onmacht en berouw wisselen elkaar in het hart van Jehoeda af. En zo voorziet ook nu de midrasj de bijbeltekst weer van boventonen die we bij het lezen kunnen laten meeklinken.

De belofte in B'eer Sjeva

46:1 *Nu trok Israel op met al het zijne en hij kwam naar B'eer Sjeva. En hij slachtte daar offers voor de God van zijn vader Jitschak.* Ibn Ezra: 'De God van zijn vader Jitschak'. Dat staat er omdat Jitschak tijdens de honger naar Egypte wilde afdalen, waarop God hem zei: Daal niet af naar Egypte (26:2). En hij bracht offers in B'eer Sjeva, dat aan de grens van Kena'an ligt: voor hij daaruit wegtrok, wilde hij eerst de wil Gods weten, of Die ook hem zou tegenhouden, zoals Hij bij Jitschak gedaan had. En hij bracht offers, opdat de geest van profetie over hem zou komen.
46:2 *Toen sprak God tot Jisrael in een nachtelijk visioen, en zei: Ja'akov, Ja'akov! En hij zei: hier ben ik.* 3. *Daarop zei Hij: Ik ben de God van je vader, vrees niet naar Egypte af te dalen, want tot een groot volk zal Ik je daar maken.* 4. *En Ik zal mét je afdalen naar Egypte, en Ik zal je doen opgaan, wéér* [letterlijk: *ook*] *opgaan, en Joseef zal zijn hand op je ogen leggen.*
Ook God noemt zich hier 'de God van je vader', wat de mening van Ibn Ezra ondersteunt. Maar de zin roept andere vragen op. Abravanel: 'Waarom staat er: Vrees niet? Ja'akov vreesde immers niet? Had hij tevoren (45:28) niet gezegd: 'Ik wil gaan en hem [*Joseef*] zien voor ik sterf'? En bovendien was hij al op weg, want er staat (46:1): 'Jisrael trok op met al het zijne . . .'.
Het antwoord van Abravanel komt hierop neer: aan de ene kant wilde hij Joseef zien, maar daartegenover was hij bang het land te verlaten, iets wat zijn vader zo strikt verboden was. Hij hoopt op de bevestiging die hij ook tijdens zijn eerste vertrek uit het land – eveneens uit B'eer Sjeva – naar Padan Aram, heeft gekregen, toen God hem zei (28:15): 'Ik ben met je en Ik behoed je overal waar je gaan zal, en Ik zal je terugbrengen naar deze grond . . .'. Vandaar 'Vrees niet'. Want God geeft hem nu dezelfde verzekering.
Volgens Chizkoeni is Ja'akov bevreesd omdat hij de voorzegging aan Awraham naderbij voelt komen: 'Daarom zei hem de Eeuwige Hij zij gezegend: Vrees niet naar Egypte af te dalen. Want zoals Ik je vader heb gewaarschuwd, kom Ik nu jou geruststellen. Ook wanneer de dagen van onderdrukking en ellende aanbreken, zo nadert ook de zegen waarmee Ik je grootvader heb gezegend: Ik zal je maken tot een groot volk (12:2). En daarom nu: 'Want tot een groot volk zal Ik je daar maken' (46:3).

Toen sprak God . . . en zei: Ja'akov Ja'akov. En hij zei: Hier ben ik. Vlg. hiermee Gen. 22:1: 'Toen riep hem een engel van de Eeuwige en zei: Awraham, Awraham. En hij zei: Hier ben ik'. Deze parallellie suggereert dat ook bij Ja'akov sprake is van een omslagpunt in de ontwikkelingen, en dat gezinspeeld wordt op de aanstaande ballingschap. *En Ik zal mét je afdalen naar Egypte. En Ik zal je doen opgaan, weer* [letterlijk *ook*] *opgaan.* 'Het behoort tot de fundamenten van het geloof, dat de Heilige Hij zij gezegend deel heeft aan de nood van Israel. En omgekeerd: dat steeds wanneer Israel 'in vreugde verkeert, er ook vreugde is bij Hem" (A. J. Heschel, *Tora min haSjamajiem*, I, p. 65; het citaat is uit Mechilta de Rabbi Sjim'on bar Jochai, p. 126). En dit op grond van onze tekst. Uit de herhaling van de werkwoordsvorm en het woordje 'ook' wordt dan gelezen dat ook God zelf mee terugkeert. Nu lijkt dit vanzelfsprekend: als God zijn volk in de ballingschap volgt, zal Hij het ook volgen bij de terugkeer. Wat de Mechilta echter wil onderstrepen, is dat God persoonlijk, a.h.w. 'emotioneel', en niet afstandelijk bij Zijn volk is betrokken.
In een gedurfde verklaring duidt Rabbi Akiva in deze geest de zin: 'Uw volk, dat Ge U verlost hebt van Egypte, de volken, en hun goden' (2 Sam. 7:23). Eigenlijk staat er niet 'hun goden', maar 'zijn god': de godheid van Egypte. Rabbi Akiva leest echter: 'zijn God', nl. de God van het volk. De zin gaat dan aldus luiden: 'Uw volk, dat Ge U verlost hebt van Egypte, van de volken, met zijn God'. En dan is het of Israel zegt: Ook Uzelf hebt ge gered (jSoekka 4,54c)! En Heschel tekent daarbij aan: *'Hier voltrekt zich een revolutionaire omkeer in het denken, met een ontzaglijke invloed op de komende generaties. Tot dusver werd de redding van Israel gezien als leniging van een menselijke nood . . . Volgens Rabbi Akiva gaat het echter primair om een Goddelijke nood, en de noden Gods gaan vóór die van de mensen'.*
Kijken we nu eens naar 46:8-15 in onze sidra. Daar worden de familieleden opgesomd die Ja'akov naar Egypte begeleiden. In 46:15 lezen we: 'Dit zijn de kinderen van Lea . . . drie-en-dertig [*in aantal*]. Maar wanneer we gaan tellen zijn het er maar 32! En het aantal komt dan niet uit op 70 zoals 46:27 zegt, maar op 69. De voor de hand liggende verklaring is dat Ja'akov zelf erbij geteld moet worden. Maar volgens de midrasj (Pirké de Rabbi Eliëzer 39) is het God zelf die het aantal vol maakt. 'om gestand te doen wat Hij gezegd heeft: 'Ik zal mét je afdalen naar Egypte'.'

Omhoogvliedende letters . . .

Een bladzij overdenking

Ieder die de mogelijkheid heeft te protesteren tegen de mensen in zijn huis, en niet protesteert, die wordt voor de mensen in zijn huis aansprakelijk gesteld.

Ieder die de mogelijkheid heeft te protesteren tegen de mensen in zijn stad, en niet protesteert, die wordt voor de mensen in zijn stad aansprakelijk gesteld.

Ieder die de mogelijkheid heeft te protesteren tegen de hele wereld, en niet protesteert, die wordt voor de hele wereld aansprakelijk gesteld.

(bSjabbat 54b).

'Ken je het verhaal van de grote Rabbi Chajiem Gedalja van Osjpizien? Hij pleitte bij God terwille van een herbergier die een slechte naam had gekregen vanwege zijn vele overtredingen. 'Goed, Ik zal hem vergeven', antwoordde de Almachtige. De Rabbi was gelukkig met zijn succes en begon nog meer zondaars te zoeken om in de hemel voor ze te pleiten. Maar hij vond geen gehoor meer. Hij kwelde zich met berouw en boetedoening en vastte zes keer, en vroeg de hemel wat toch de oorzaak van deze vernedering zijn kon.

'Je hebt verkeerd gedaan door zondaars te gaan zoeken', antwoordde een stem uit de hemel. 'Wanneer God ervoor kiest om zijn blik af te wenden, moet ook jij dat doen'. De rabbi begreep dat er dingen zijn die maar in de schaduw moeten blijven. Want ook de schaduw is door God gegeven.' Elie Wiesel, *Le cinquième fils*, 1985 (hier vertaald uit Hebreeuwse uitgave p. 25/6. Nederlandse titel *De vijfde zoon*).

לשבוח גלות	vergeten is ballingschap
לזכור גאולה	herinneren verlossing
(בש"ט)	(Ba'al Sjem Tov)

Mijn heer heeft zijn dienaars gevráágd . . .

Het verslag aan Ja'akov. Teruggekeerd in Kena'an, vertellen de broers Ja'akov van hun ontmoeting met Joseef en van de voorwaarde die hij stelt: Sjim'on blijft als gijzelaar achter tot Binjamin voor Joseef is gevoerd. Dat verslag (42:29-38) klopt met wat we lazen in hoofdstuk 42. Ja'akov kan er echter niet toe besluiten ook Binjamin te laten gaan. Maar de hongersnood blijft drukken, en wanneer het meegekregen voedsel op is, wordt de tweede reis toch overwogen. Ja'akov laat zijn bedenkingen tenslotte vallen. Maar niet zonder de verzuchting (43:6): 'Waarom hebben jullie me dat toch aangedaan, tegen die man te zeggen dat je nog een broer hebt!' Hun antwoord klinkt verrassend: 'De man heeft toch gevráágd naar ons en naar onze afkomst, zeggende: Leeft jullie vader nog? Hebben jullie nog een broer? En wij vertelden het hem, op grond van die woorden. Hadden we dan kunnen wéten dat hij zeggen zou: Breng jullie broer naar mij?!' Een heel andere voorstelling van zaken dan 42:9, zijn we geneigd te denken. Tijdens de ontmoeting geven ze hun informatie spontaan. En tegen Ja'akov doen ze het nu voorkomen of Joseef erom heeft moeten vragen! Nu kunnen we ons nog voorstellen dat de broers tegen Ja'akov hun verslag een tikje redigeren, door te doen voorkomen of Joseef rechtstreeks om de informatie heeft gevraagd. Onze verrassing groeit echter wanneer we in 44:19 Jehoeda bij de tweede ontmoeting tegen Joseef zélf horen zeggen: 'Mijn heer heeft zijn dienaars gevraagd: Hebben jullie nog een vader of een broer?' Ziehier het antwoord van Sjmo'eel ben Chofni Gaon (Babylonië, rond het jaar 1000), dat we enigszins bekortten:

Misschien vraagt men ons naar de Schriftplaats waar Joseef die vraag gesteld zou hebben. Daarop zijn twee antwoorden te geven. Ten eerste dat de Tora niet de bedoeling heeft álles te vertellen wat tussen Joseef en zijn broers is voorgevallen. De Tora vat doelgericht samen. Welnu, dit is dan iets wat wel tussen hen is voorgevallen, maar wat bij de eerste ontmoeting niet werd vermeld. Het is immers uitgesloten dat ze [in 44:19] *tegen een vorst als Joseef zouden zeggen 'Je hebt dit gezegd', terwijl hij het niet heeft gezegd, en dat hij het niet zou tegenspreken. Dit bewijst dat de vraag wél is gesteld. Het tweede antwoord is dat Joseefs woorden 'Spionnen zijn jullie' twijfel zaaien over hun afkomst. Mensen van goeden huize worden geen spionnen. De woorden* [tot Ja'akov in 43:7] *'De man informeerde naar ons en onze familie' kunnen in dit licht worden gezien* [de broers werden erdoor tot nadere informatie gedwongen]. *Ligt het bovendien niet voor de hand naar de familieomstandigheden te informeren en te vragen: 'Leeft je vader nog? Hebben jullie nog een broer?' In de weergave van de oorspronkelijke ontmoeting wordt dat alles samengevat. Hier* [in 43:7 en 44:19] *wordt nader gepreciseerd.*

Sjmo'eel ben Chofni wijst hier op een beginsel van de Bijbelse verteltrant, dat acht eeuwen vóór hem al door Rabbi Jisjma'el was neergelegd in zijn '13 regels voor Toraverklaring':

Maar ze zeiden: De man heeft toch gevráágd naar ons en naar onze familie?! Daaruit leren we dát hij naar hen en naar hun familie gevraagd heeft, volgens de regel 'davar halameed misofo' [de zaak wordt geleerd uit het vervolg] (Midrasj haChafeets, in *Tora Sjlema* op 43:7).

In het commentaar op de 13 regels van Rabbi Jisma'el dat wordt toegeschreven aan Sa'adya Gaon, geeft de Gaon een ander voorbeeld: In de passage over de verkoop van Joseef (37:28) zegt de Tora niet dat Joseef hun smeekte dat niet te doen. In 42:21 wordt dat wél vermeld.

Jitschak Arama. Nu wil dit niet zeggen dat er niet ook andere verklaringen mogelijk zijn. Sjmo'eel ben Chofni oppert er een: Joseef heeft de vraag dan wel niet letterlijk zo gesteld, maar het kwam

> Ik ben een atheïst, Zwi, dat weet je; van huis uit. Maar als ik eraan denk waarom ik leef, waaraan ik dat te danken heb, nadat ik aan die andere kant ben geweest, dan heb ik daar geen ander antwoord op dan dat een of andere hogere leiding – God? – besloten heeft in de wereld een parabel van me te maken: daar gaat een mens, hij is een raadsel. Een oplossing is er niet. Zoek er maar niet naar . . . (Aharon Meged, *Foiglman*, roman, Tel Aviv, 1987, p. 170).

er wel op neer: hij heeft de broers tot hun informatie gedwongen. Ook Rasji verklaart zo (op 43:7): 'Op grond van de vragen die hij stelde waren we wel gedwongen te vertellen'. In die trant ook Jitschak Arama:
In 42:9 plooit Joseef het zo, dat ze wel over hun vader en hun broer móeten vertellen. Hij wil namelijk weten of zijn droom van de zon, de maan en de elf sterren misschien op uitkomen staat [de tekst zelf legt dat verband, door in één zin te zeggen: 'Joseef herinnerde zich de droom . . . en zei tot hen: Spionnen zijn jullie']. *En op grond van die beschuldiging en de informatie die Joseef aan de tegenwerping ontlokt, kan Jehoeda in 44:19 zeggen: 'Mijn heer heeft zijn dienaars gevraagd'.*

Alsjeich. Alsjeich komt via een heel andere benadering tot hetzelfde antwoord. Hij verplaatst zich in de broers. Wij lezers weten dat 'de man' Joseef is, en waaróm hij die informatie uitlokt. Maar de broers wisten dat niet. Ongetwijfeld zijn ze op een gegeven moment gaan beseffen dat ze om de tuin werden geleid. En dat de aantijging 'Spionnen zijn jullie' en het verhoor dat daarop volgde, alleen de bedoeling had Binjamin in handen te krijgen. Wat voor verklaring kunnen de broers ervoor hebben gehad? We vatten weer samen: *'Mijn heer heeft zijn dienaars gevraagd, zeggende'. Dit 'zeggende' lijkt niet op zijn plaats. Nergens blijkt dat zo'n vraag ooit werkelijk gesteld is. Nee, volgens Jehoeda zou Joseef onder de indruk zijn gekomen van de schoonheid van de broers. Dat wekte de begeerte naar een knaap die er uitzag als zij. Daarom wendde hij de zaak zo, dat ze hem vertelden van een jongere broer, die eruit zag als zij. Nadat ze de jongere broer hadden gebracht, beraamde hij de list met de bokaal, om Binjamin voor zich te kunnen houden . . . En dat geeft Jehoeda hem nu bedektelijk (hij moet oppassen, want hij meent te spreken tot een boosaardig vorst) te kennen met de woorden: 'Mijn heer heeft gevraagd, zeggende . . .' Wat Jehoeda daarmee suggereert is: Uw werkelijke bedoeling verborg u achter onschuldig klinkende vragen. Toen u zei: hebben jullie nog een vader, deed u het voorkomen of dat alleen nieuwsgierigheid was. Maar dat was het niet. U wilde vragen: Hebben jullie nog een broer. Maar u vroeg eerst naar de vader, om niet te laten merken waarom het u te doen was.*
Alsjeich gaat uit van het woordje 'zeggende', dat anders immers overbodig zou zijn. Door die dingen te zeggen heeft Joseef bedektelijk zijn wérkelijke vraag gesteld. Namelijk de vraag: 'Hebben jullie nog een broer?' De broers voelen dat Joseef met zijn uit de lucht gegrepen beschuldiging iets voor heeft. Ze vermoeden dat de schoonheid van de broers Joseefs begeerte heeft gewekt (ook Awraham komt in het buitenland op een dergelijk idee; vgl. 12:11 en 26:7!). In zijn pleidooi zou Jehoeda daarop zinspelen door dat woordje 'zeggende': Via de dingen die je zei, had je in wezen dát op het oog.

Abravanel. Tot slot Abravanels bespreking van 43:7 en 44:19. Eerst het antwoord van de broers op Ja'akovs vraag waarom ze 'de man' het bestaan van hun jongste broer hebben onthuld:
Dat ze hebben gezegd [42:13 en 42:31-2] *'Met ons twaalven zijn we', was volgens Ja'akov niet nodig geweest. Hij zag niet in wat dat te maken kon hebben met de beschuldiging van spionnage. De broers voelen zich schuldig en redigeren hun verhaal nu bezijden de waarheid: 'De man heeft gevráágd naar ons en naar onze afkomst, zeggende: Leeft jullie vader nog? Hebben jullie nog een broer?' Met andere woorden: dat we een broer hebben, hebben we helemaal los van de spionnage-verdenking gezegd, gewoon omdat hij naar ons en onze familie informeerde. En we zagen geen reden hem 'naar aanleiding van deze woorden' niet te antwoorden. Hoe konden we weten dat hij zeggen zou: Breng hem bij ons?!*
Nu mogen de broers tegenover Ja'akov de waarheid naar hun hand hebben gezet, tegenover Joseef gaat dat natuurlijk niet. Abravanel moet voor 44:19 dus een andere verklaring hebben. En die is verrassend; Jehoeda's rede gaat er nog overtuigender en verontwaardigder door klinken: *Er is geopperd dat de zin 'Mijn heer heeft zijn dienaars gevraagd' kan worden uitgelegd alsóf hij het gevraagd had. Voor mij ligt het echter veel meer voor de hand dat de zin zélf als vraag is bedoeld. En dus gelezen moet worden als: 'Heeft mijn heer zijn dienaars dan soms gevráágd: Hebben jullie een vader of een broer?' Nee, dat heeft mijnheer niet gevraagd. Dat hebben we zelf te berde gebracht, zonder dat erom gevraagd hóefde te worden. En dat bewijst onze goede trouw. We hebben gezegd dat we een oude vader hebben, en een jongen, hem in ouderdom geboren. We hebben gezegd dat het de dood van zijn vader betekent wanneer die jongen iets overkomt. En desondanks hebt u gezegd: 'Doe hem hierheen komen, opdat ik hem te zien krijg', enzovoort.*

De haftara bij Wajigasj

Ook de haftara gaat over Joseef en Jehoeda. Alleen gaat het dit keer niet over individuele personen, maar over een tweedeling in het volk. Die vinden we al in de tijd van David: Jisrael aan de ene kant en Jehoeda aan de andere. Toen David uiteindelijk als koning over heel Jisrael gekozen werd, na zeven jaar in Chevron koning over Jehoeda te zijn geweest, lezen we (2 Sam. 5:1-3): 'Alle stammen van Jisrael kwamen naar David in Chevron en zeiden: Zie ons, jouw gebeente en jouw vlees zijn we . . . Alle oudsten van Jisrael kwamen naar de koning in Chevron en koning David sloot met hen een verbond in Chevron voor de Eeuwige en zíj zalfden David tot koning over Jisrael.' De tegenstelling tussen het noorden en het zuiden steekt de kop weer op bij de opstand van Sjeva ben Bichri (2 Sam. 20:1): 'We hebben geen aandeel aan David, geen erfdeel aan de zoon van Jisjai: ieder naar zijn eigen tenten, Jisrael!' En de tekst vervolgt: 'En iedereen van Jisrael trok weg van David en schaarde zich achter Sjeva ben Bichri'. De tweedeling blijkt ook bij de monstering van het volk in 2 Sam. 24; Jehoeda en Jisrael worden daar uitdrukkelijk apart geteld. En na de dood van Sjlomo, als Jarob'am ben N'vat zich aan het hoofd van 'de gemeenschap van Jisrael' stelt (1 Kon. 12:3) en vergeefs verlichting van de belastingdruk eist, leiden de ontwikkelingen tot een totale splitsing en tot twee koningshuizen: Jehoeda en Jisrael. Alleen wordt het rijk Jisrael dan (met name ook door de profeten) vaak Efrajiem genoemd, omdat Jerob'am een Efratiet was en in het gebergte Efrajiem Sjechèm herbouwde (1 Kon. 12:25).
Natuurlijk is de weerzin van de broers tegen Joseef van heel andere orde dan de tegenstellingen die tussen Jehoeda en Efrajiem soms tot oorlogen leidden. Bij die laatste is geen sprake van schuld bij de ene partij en vergevingsgezindheid bij de andere. Toch zullen ook Jehoeda en Efrajiem eens weer tot eenheid moeten komen. En volgens de haftara zúllen ze eens tot eenheid komen, ook al zijn de tien stammen van Efrajiem uit het land verdreven. De tien stammen zullen zich eens herenigen met degenen die in het land gebleven zijn en met degenen die naar Babel zijn verbannen. De profetie houdt de komende generaties die tweedeling voor ogen, en onderstreept de noodzaak die op te heffen terwille van de verlossing.
In onze dagen van splitsing en partijenstrijd komt een bizondere betekenis toe aan de volgorde waarin de ontwikkelingen worden beschreven (37:21-22): 'Zie ik neem de kinderen Israels uit de volken waarheen ze gegaan zijn, en Ik verzamel ze van rondom, en Ik breng ze naar hun land; *en Ik maak ze tot één volk in het land, in de bergen van Jisrael, en één koning zal over allen koning zijn, en niet langer zullen ze zijn tot twee volken en niet langer zullen ze gesplitst zijn in twee koninkrijken*'. De inzameling der ballingen en hun concentratie in het land gaat in de tijd dus vooraf aan het opheffen van de gespletenheid. Immers: alleen in het eigen land, het land Israel, kan het volk van Israel allengs tot volledige eenheid komen en tot volledige verlossing (J. Jacobson, *Chazon beMikra*).

Psalm 48
De psalm zingt de lof van Tsion, waarvan de schoonheid, de pracht en de kracht getuigen van de grootheid Gods die er verwijlt. De psalm zal oorspronkelijk bedoeld zijn voor de pelgrims die van verre naar de heilige berg toestroomden en de grootsheid dan met eigen ogen konden zien.
De zinnen 4-8 beschrijven hoe vreemde koningen door deze glans en glorie worden aangetrokken. Hun oorlogszucht deinst in ontzag terug. Ze beven 'als vrouwen in barensweeën', en hun schepen worden door Gods macht gebroken.
De zinnen 9-12 beschrijven daartegenover de verrukking van de pelgrims, die wél toegang hebben en met eigen ogen kunnen zien wat hun oren hebben gehoord: de *chèsed* en de *tsedek* die het alles doorstraalt. De psalm besluit dan met een oproep deze schoonheid te 'tellen' en er in alle generaties van te blijven vértellen.
De verrassing om de paradox dat de God van hemel en aarde in een aardse woning zou willen verwijlen (Vgl. 1 Kon. 8:27: 'Zou God op aarde wonen?!') komt tot uiting in de tegenstelling: de grootheid Gods die de hele aarde doorstraalt vanuit het binnenste van een stad (3), waar Zijn *chesed* en *tsedek* worden ervaren, maar Die onbenaderbaar is (13).
Het verband tussen de psalm en de sidra suggereert de midrasj: 'Alles wat Joseef overkwam, is ook Jeroesjalajiem overkomen' (Tanchoema Wajigasj 10), en dan volgt een reeks overeenkomsten: Zoals Ja'akov Joseef liefhad, zo heeft de Eeuwige Tsion lief (Ps. 87:2); zoals Joseef gehaat werd, zo werd ook Tsion gehaat (Jer. 12:8); zoals Joseef droomde, zo wanen de terugkerenden naar Tsion zich als droomden ze (Ps. 126:1), enzovoort, meer dan twintig dergelijke overeenkomsten. En daaronder onze psalm: 'Zoals Joseef schoon was om te zien, zo is Tsion: schoon van landschap, verheugend heel de aarde (3)'. En geen wonder: de hele toekomst van het volk wordt in

Over sidra Wajechí

Wajechi/Genesis 47:28-50:26
1 Kon. 2:1-12; Psalm 41

Overzicht sidra Wajechi

1 Joseef zweert Ja'akov hem in Kena'an te begraven 47:28-31
2 Ja'akov zegent Joseef, Efrajiem en Menasjè 48:1-22
3 Ja'akov zegent zijn zoons 49:1-28
4 Ja'akov draagt zijn zoons op hem in Machpela te begraven en sterft 49:29-33
5 Ja'akov begraven in Machpela 50:1-14
6 Definitieve verzoening tussen Joseef en zijn broers 50:15-21
7 Joseef bezweert zijn broers hem eens in Kena'an te begraven en sterft 50:22-26

De sidra beschrijft drie dingen: 1 de laatste dagen van Ja'akov/Jisrael; 2 hoe de ballingschap allengs greep krijgt op het volk – al wordt dit meer gesuggereerd dan met zoveel woorden gezegd – en als tegenwicht daartegen 3 de toekomst van de stammen en daarmee van het volk.
De beschrijving van de laatste dagen van Ja'akov is het waar worden van de voorzegging die God hem deed in 46:3-4: *vrees niet af te dalen naar Egypte, want tot een groot volk zal Ik je daar maken. Maar Ik zal je ook doen optrekken* [nl. terug naar Kena'an] en *Joseef zal zijn hand op je ogen leggen.* Ja'akov keert terug naar Kena'an, maar het volk wordt groot in Egypte.
Dat de ballingschap allengs greep op het volk krijgt blijkt uit het feit dat zijn zoons hem wel in het land Kena'an begraven, maar dan weer naar Egypte terugkeren, waar ze hun kinderen en hun vee hebben achtergelaten. Daarmee begint de voorzegging aan Awraham (Gen. 15) werkelijkheid te worden (vgl. p. 142-143).
De toekomst van het volk ná de ballingschap schemert door in de laatste woorden van Ja'akov/Jisrael tot zijn zoons, met name in de toespeling op de uiteindelijke komst van de Masjiach in 49:10. De 'zegen van Ja'akov' over zijn zoons in hoofdstuk 49 is geheel in poëtische, evocatieve taal gesteld en – zoals bij een toekomstvizioen past – vol versregels die tal van interpretaties toelaten.
Wanneer het gaat om Ja'akovs terugkeer na zijn dood naar Kena'an wordt vooral de naam Ja'akov gebruikt. Waar het accent ligt op de toekomst wordt de naam Jisrael gebruikt, die nu meer en meer komt te staan voor het gehele volk. In de terugkeer van Ja'akov naar Kena'an en in de opdracht van Joseef aan zijn broers ook zijn gebeente eens daarnaar terug te voeren, wordt de band met het land en het vertrouwen op de uiteindelijke terugkeer onderstreept.
Ook in deze sidra keren vertrouwde thema's terug die het boek zijn eenheid geven. Zoals Jitschak's ogen in zijn laatste dagen 'dof' geworden waren (27:1), zo kan ook Ja'akov in zijn laatste dagen niet goed meer zien (48:10). Wanneer hij de twee zoons van Joseef op zijn ziekbed zegenen wil, en Ja'akov ze zodanig voor hem plaatst dat hij met de rechterhand Menasjè, de eerstgeborene, zegenen kan, kruist hij zijn handen en kent hij het eerstelingschap toe aan de jongste: Efrajiem. Het spanningsveld tussen Ja'akovs twee vrouwen, Lea en Racheel, en tussen de zoons van Lea en de zoons van Racheel – dat leidde tot de verkoop van Joseef en tot de Egyptische ballingschap – wordt in de laatste woorden van Ja'akov vooruitgespiegeld naar de toekomst. De twee 'eerstelingen' Joseef en Jehoeda (nadat Re'oeveen het eerstelingschap verspeeld heeft) blijven in de geschiedenis ook inderdaad een spanningsveld vormen. Na de dood van Sjlomo leidt dit spanningsveld tot de splitsing van het rijk in het noordelijke rijk Efrajiem en het zuidelijke rijk Jehoeda. (p. 140 en 146).

(vervolg van p. 140)

Gen. 37:2 met Joseef verbonden: 'Dit is de familiegeschiedenis van Ja'akov [=Israel]: Joseef . . .'. Jalkoet haMachiri citeert een plaats in Tanchoema die blijkbaar verloren is gegaan, en waarin de Tempel op het grensgebied tussen Jehoeda en Binjamin gesitueerd wordt, omdat Jehoeda zich voor Binjamin garant heeft gesteld. Zo wordt de toekomstige glorie van het volk, Gods inwoning in de Tempel, gezien als voortkomend uit de vrede die in onze sidra tussen de broers gevestigd wordt. (Vgl. ook de haftara.)
De Zohar (Zohar Chadasj Wajeetsee 28d) verbindt het woord *nof* ('hoogte' of 'landschap') uit zin 3 met het Egyptische Nof (Memfis; vlg. Jesj. 19:13): 'Tsion gaat Memfis te boven. En wat is Tsion? Een vaandel om naar op te zien' [*Hebr. Tsioen = merkteken, wegwijzer*].

En Ja'akov leefde in het land Egypte

Uit midrasj en verklaarders

47:28 *En Ja'akov leefde in het land Egypte, zeventien jaar. De dagen van Ja'akov, de jaren van zijn leven, waren zeven jaren en honderdveertig jaar.*

Waarom worden die zeventien Egyptische jaren apart vermeld? Op grond van 47:9 kunnen we dat immers ook zelf uitrekenen. Daar zegt Ja'akov in antwoord op de vraag van Farao: 'de dagen van de jaren van mijn trekken zijn honderddertig jaar geweest'. Maar hij voegt daaraan toe: 'Weinig en ongelukkig zijn de dagen van de jaren van mijn leven geweest'.

De midrasj (Tanna deBé Eliahoe 5) oppert dat die laatste zeventien gelukkige jaren achteraf zijn héle leven goed hebben gemaakt. In die geest ook Alsjeich en S. R. Hirsch.

Radak en Chizkoeni: 'Zoals Joseef zeventien jaar onder de hoede van zijn vader verbleef (37:2-13), zo blijft Ja'akov nu zeventien jaar onder de hoede van Joseef' [*Midrasj haGadol*].

29: *Toen de dagen van Jisrael het sterven naderden, riep hij zijn zoon, Joseef, en zei hem . . . bewijs me chesed en emet: begraaf me toch niet in Egypte.* [Vgl. Gen. 34:1-2 en de rol die *chesed* en *emet* in dat hoofdstuk spelen; p. 93.]

Jitschak Arama: 'Ja'akov wilde zelfs niet tijdelijk in Egypte worden begraven, uit vrees dat van uitstel afstel zou komen. Daarom zei hij (30:) *Begraaf me toch niet in Egypte: Bij mijn vaderen wil ik liggen. Draag me weg uit Egypte en begraaf me in hun graf.* Door te antwoorden *Ik zal doen als je zegt* geeft Joseef te kennen dat de wens van zijn vader dwingender voor hem is dan een eed. Ja'akov dringt er echter op aan dat hij zweert (31), zodat Joseef zich daarop tegenover Farao kan beroepen, voor het geval deze moeilijkheden maakt. Het feit dat Joseef het nodig vindt tegen Farao te zeggen (50:5) *Mijn vader heeft me doen zweren* wijst erop dat Ja'akovs voorzorg gegrond was.' Dit verklaart ook waarom hij juist Joséef laat zweren, al herhaalt hij zijn wens later tegenover ál zijn zoons (49:29-32).

Wanneer Joseef daartoe van Farao toestemming heeft gekregen, trekken alle zoons naar Kena'aan om hun vader bij te zetten in het graf van Awraham, Jitschak, Rivka en Lea. Hun kinderen en hun vee laten ze achter in Gosjen (50:7-13). De vraag rijst nu waaróm ze hun kinderen en bezittingen achter lieten en waarom ze de gelegenheid niet aangrepen met hun vader naar Kena'an terug te keren! Jitschak Arama wijst op 50:8: *alleen hun kinderen en hun vee lieten ze in Gosjen.* Dat die voor de begrafenis niet meegingen spreekt vanzelf. Dat het er zo nadrukkelijk staat wijst erop dat de kinderen van Ja'akov na diens dood van plan waren naar Kena'an te keren, maar dat de Egyptenaren al niet meer bereid waren het volk te laten gaan. Joseef krijgt ook alleen toestemming naar Kena'an te gaan op de belofte dat hij terug zal keren (50:5). De eerste tekenen van de ballingschap . . .

Een andere verklaring leest de midrasj in Gen. 47:27, waar letterlijk staat: 'En Jisrael vestigde zich in het land Egypte, in het land Gosjen, *en ze werden er vastgehouden*'. Dat wordt gewoonlijk

Het eerstelingschap in het boek Bereesjiet

De strijd om het eerstelingschap loopt als een rode draad door het boek Bereesjiet: Kajien en Hevel, Jisjmael en Jitschak, Esav en Ja'akov, Re'oeveen en Jehoeda, Joseef en Jehoeda, Menasjè en Efrajiem. In al die gevallen legt de Tora een voorkeur aan de dag voor de jongere broer.

Kajien was de eerstgeborene van de mensheid, maar God gaf de voorkeur aan Hevel. En na de dood van Hevel gaat het eerstelingschap over op Sjet. De familie van Kajien en al zijn nazaten kwamen om in de vloed.

Jisjmael was de oudste van Awraham, maar het eerstelingschap ging over op Jitschak, de zoon van Sara. De belofte aan Awraham op nageslacht wordt belichaamd door Jitschak. Jismael vertrekt naar een ander land.

Esav wordt geboren vóór Ja'akov, maar zijn eerstelingschap gaat over op Ja'akov. Ja'akov krijgt twee zegens van Jitschak. De eerste – toen deze nog meende Esav voor zich te hebben – heeft een economische inhoud ('een veelheid van koren en most') en heerschappij over volken. De tweede – waarbij hij Ja'akov bewust zegende – geeft hem de Goddelijke belofte door die aan Awraham gegeven was. Re'oeveen was Ja'akovs oudste zoon. Zijn eerstelingschap gaat echter over op Jehoeda, met name vanwege de geschiedenis met Bilha (35:22 en zie 49:4). Jehoeda voert het woord tegenover Joseef en stelt zich garant voor Binjamin. Wanneer Ja'akov naar Egypte trekt, stuurt hij Jehoeda vooruit. Van Jehoeda zegt Ja'akov op zijn sterfbed: 'Jou erkennen je broers . . . voor jou werpen de zoons van je vader zich neer' (49:8).

Jehoeda staat in de verdere geschiedenis van het volk echter nog een hele strijd met Joseef te wachten. De verhalen over Joseef en zijn broers in Egypte vormen de opmaat tot de historische spanning tussen Joseef en Jehoeda rond de heerschappij over het volk. Deze

vertaald met 'en ze verwierven er bezittingen'. Maar bezit houdt ook zelf vast (denk aan het Engelse 'holding'). De midrasj gaat in op die letterlijke betekenis: 'Het land kreeg greep op ze en hield ze vast. Hadden ze eerder weggewild, dan had dat [*psychologisch*] niet gekund. Het kon pas aan het eind [*met de Uittocht*]. Daarom staat er *en ze werden er vastgehouden*: gedwongen door hun bezit [*Midrasj Tadsjè = Midrasj Pinchas ben Ja'ier*, 17; en *Tora Sjlema*, op Gen. 47:27, nr. 72].

De zegen van Efrajiem en Menasjè

Wat is het verband tussen de herinnering aan de zegen waarmee de Almachtige Ja'akov in Loez zegende (35:11 en nu 48:4), en Ja'akovs conclusie dat Efrajiem en Menasjè 'dus' van hem zijn? Ziehier de verklaring van Malbiem in onze samenvatting: In 35:11 zegt de Almachtige tot Ja'akov: 'Je zult vruchtbaar zijn en veel worden' [*zo moeten die woorden volgens de meeste verklaarders worden gelezen, en niet als 'weest vruchtbaar en wees veel'. En dat geldt ook voor Gen. 1:22*]. Maar die in de toekomst gestelde belofte is nog niet waar geworden. Binjamin is op het moment van de belofte nog wel niet geboren, maar Racheel is al hoog zwanger van hem, zodat de belofte op hem niet kan slaan. Bij de bevalling van Binjamin sterft Racheel, zodat Ja'akov geen vrouw meer heeft [*Lea's dood wordt niet vermeld; Rasji en Ramban zien in 35:8 een verwijzing naar haar dood*]. Kinderen zijn van hém dus niet meer te verwachten. Ja'akov neemt nu aan dat de belofte slaat op Menasjè en Efrajiem. De naam Efrajiem zou hij in verband brengen met de belofte 'vruchtbaar te zijn' (Efrajiem wordt in 41:52 immers uitdrukkelijk in verband gebracht met de stam *p (f)-r-h* = 'vruchtbaar zijn').

Waarom herinnert Ja'akov (7) zo uitdrukkelijk aan de dood van Racheel en aan het feit dat hij haar 'op de weg naar Efrat' heeft moeten begraven? Eén antwoord is dat Ja'akov zich tegenover Joseef verontschuldigt dat hij zelf in Machpela begraven wil worden, terwijl hij dat met Joseefs moeder Racheel niet heeft gedaan (Rasji). Maar er is een andere mogelijkheid: Ja'akov's voorkeur voor Efrajiem (14) begrijpt Abravanel ook uit de klankovereenkomst Efrat-Efrajiem. Efrajiem staat dan niet alleen voor toekomst (vruchtbaarheid), maar herinnert in zijn naam bovendien aan de geliefde vrouw Racheel, wier eerstgeboren zoon Joseef nu de plaats krijgt die Lea's eerstgeboren zoon Re'oeven verspeeld heeft (49:3-4). Ja'akov zegent Joseef (15) door zijn kinderen Efrajiem en Menasjè, die 'als Re'oeveen en Sjim'on zullen zijn' (5).

48:8 *En Jisrael zag de zonen van Joseef en zei: Wie zijn dat?* Er is al die tijd sprake geweest van Joseefs zoons en Ja'akov herkent ze niet eens? De uitleg volgt in 10: *De ogen van Jisrael waren zwaar van ouderdom.* Maar waarom stáát het er? Malbiem heeft een heel andere verklaring: Ze gingen gekleed als Egyptenaren, en dáárom het kende hij ze niet. Dat geeft ook een ongezochte verklaring voor het woordje *bazè* in Joseefs antwoord (9): *Mijn zoons zijn het, die God mij daarin* [*bazè*, nl. in de situatie waarin ik nu eenmaal verkeer] *gegeven heeft.* Het wordt dan haast een waarschuwing aan Joseef zich niet met Egypte te vereenzelvigen,

spanning blijkt door te werken in de periode van de richteren en de koningen (vgl. p. 140). De stam Efrajiem ziet zichzelf als de ware eersteling: uit hem kwam Jehosjoea voort, de veroveraar van het land. Deze spanning, die in de periode van David en Sjlomo tijdelijk wordt onderbroken, leidt na de dood van Sjlomo tenslotte tot de splitsing van het rijk (vlg. p. 140).

In Egypte had Joseef de overhand: Ja'akov verdubbelt de stam van Joseef tot twee stammen. Op zijn sterfbed wijdt Ja'akov zijn kostbaarste zegeningen aan Jehoeda en aan Joseef. In de tijd van David gaat het koningschap over op de stam Jehoeda. Volgens 1 Kron. 5:1-2 blijft het eerstelingschap echter aan Joseef voorbehouden: 'Want Jehoeda steeg boven zijn broeders uit, en de koning zal uit hem zijn, maar het eerstelingschap is aan Joseef'. Ook ten aanzien van Efrajiem en Menasjè draagt Ja'akov het eerstelingschap over op de jongste, al is de reden daarvoor onduidelijk.

Vanwaar die voorkeur van de Tora voor de jongste? Toeval kan het niet zijn. Kennelijk wil ze ons leren dat iemand zijn eerstelingschap niet kan ontlenen aan zijn geboorte alleen [vgl. p. 97]. Ongetwijfeld is er verband met het eerstelingschap van Israel als *volk*. Het is zeker niet het oudste onder de volken! Toen Israel in de Egyptische ballingschap tot volk werd, heersten op aarde tientallen grotere en sterkere volken, met ontwikkelde en geordende staten. Zoals Egypte. En zelfs Edom kende toen al koningen. Waarom koos de Heilige Hij zij gezegend juist Israel, het nietigste van alle volken uit, een volk van slaven, onderworpen aan Farao? Omdat de keuze Gods niet van uiterlijke zaken afhankelijk is. En zo kiest ook Sjmoël naar het woord van God niet de oudste, de sterkste en mooiste zoon van Jisjai, maar de kleine David, 'want de mens gaat af op zijn ogen, maar God op het hart' (1 Sjm. 16-7). [Menasjè Dovsjani, *Sje'elot wenossiem biTenach*, II, p. 180 ev., Jerusalem 1969.]

maar net als hij Kena'an niet te vergeten. De vermelding *de ogen van Ja'akov waren zwaar* herinnert bovendien aan Jitschak, die in zijn laatste jaren immers ook slecht zag (27:1). En misschien ligt daar nóg een reden dat Ja'akov Efrajiem, de jongste zoon van Joseef, boven de eerstgeborene stelde: de herinnering aan zijn eigen geschiedenis.

48:14 *Jisrael strekte zijn rechterhand uit en legde die op het hoofd van Efrajiem . . . hij kruiste zijn handen, ofschoon Menasjè de eerstgeborene was.* Joseef had Menasjè voor de rechterhand van Ja'akov gezet, opdat hij de eerstgeborene met de rechterhand zou zegenen. Maar Ja'akov kruiste zijn handen. Het Hebr. *sikeel* (kruiste) brengt Onkelos in verband met de stam *s(sien)-k-l* ('met verstand handelen') en hij vertaalt *achkimienoen*: 'hij legde zijn handen met opzet zo', wétend dat Menasjè de eerstgeborene was.

48:15 *Hierop zegende hij Joseef* [Radak: Hij zegende Joseef door zijn zoons te zegenen] *en zei: De God voor wie mijn vaderen, Awraham en Jitschak uit gewandeld hebben, de God die mij hoedde sinds ik er ben tot op deze dag . . .*

De midrasj (Ber. R. 97,2; niet bij Mirkin): 'Rabbi Jochanan legt [*bij deze zin*] de nadruk op God als herder, die op zijn schapen toeziet. Reesj Lakiesj op God als vorst, die op zijn schreden door wijzen wordt voorafgegaan. In de opvatting van Rabbi Jochanan gaat alle eer naar God. In de opvatting van Reesj Lakiesj krijgen wij de eer.' Volgens Malbiem wijst de midrasj op twee manieren waarop God de wereld bestiert: 1 als herder die alles in de hand heeft, en 2 als vorst wiens eer afhankelijk is van het handelen der mensen. In zijn nederigheid legt Ja'akov bij Awraham en Jitschak het accent op God als vorst; zij gingen voor Hem uit [vlg. p. 40], maar bij zichzelf op God als herder, Die voor alles zorgt.

48:21-22 *Jisrael zei tot Joseef: zie, ik sterf. Maar God zal met jullie zijn en je terugvoeren naar het land van je voorouders. En ik geef je één Sjechèm boven je broers, dat ik nam uit de hand van de Emoriet, met mijn zwaard en mijn boog.*

Rasji: 'Omdat je moeite doet voor mijn begrafenis, geef ik jou een erfdeel om in begraven te worden. En wat is dat? Dat is Sjechèm. Zoals er staat (Jehosjoea 24:32): *De beenderen van Joseef die de kinderen Israels uit Egypte hadden meegenomen begroeven ze in Sjechem, op het stuk land dat Ja'akov had gekocht van de Chamorieten voor honderd kesita* [vlg. Gen. 33:19]. "Eén Sjechem boven je broers": dit Sjechem zal je zijn tot één deel boven je broers. "Met mijn zwaard en met mijn boog": toen Sjim'on en Levie de mannen van Sjechem hadden gedood, kwam de hele omgeving hen [*de mannen van Sjechem*] te hulp, waarop Ja'akov zijn wapens tegen hen trok'.

Met mijn zwaard en mijn boog. Onkelos ziet hier beeldspraak in en vertaalt: 'met mijn gebed en mijn beden'. En Rabbi Menachem Mendel van Kotsk verklaart: een boog krijgt meer kracht naarmate hij meer gespannen wordt. En dat geldt ook voor het gebed: hoe meer we ons concentreren, en onze aandacht richten met een gespannen, onderworpen en gebroken hart, hoe meer kracht het gebed krijgt om door de hemelen heen te breken, hoger en hoger, tot aan de zetel Gods.

Uit het gebedenboek

'Op de avond van Sjabbat en feestdagen pleegt men na het gebed of bij het binnengaan van het huis de kinderen te zegenen. Ook grote kinderen krijgen van hun vaders de zegen. En wie zegent legt beide* handen op het kind en zegt wanneer het jongens betreft (in Hebreeuws):

Moge God je doen worden als Efrajiem en als Menasjè [Gen. 48:20].

Tot meisjes zegt men:

Moge God je doen worden als Sara, Rivka, Racheel en Lea.

Men gaat dan verder met de priesterzegen: 'De Heer zegene en behoede je', enz. [Num. 6:24-26], waaraan ieder dan nog een zegen in zijn eigen woorden kan toevoegen.' (J. Bär, siddoer *Avodat Jisrael*, p. 195; niet in Dasberg-siddoer.)

* Volgens de Gaon van Wilna legt men slechts één hand op het kind: de enige zegen met twee handen was die van de priesters in de Tempel (Siddoer *Iesjè Jisrael*, p. 235).

In de Sjoelchan Aroeg vinden we dit gebruik niet vermeld. In het commentaar *Mageen Awraham* op de Sjoelchan Aroeg vinden we wel iets dat erop lijkt: 'Men doet er goed aan bij het begin van Sjabbat de handen van zijn moeder te kussen' (Orach Chayiem 274). J. Jacobsen (*Netiev bina*, II, p. 114) vond een nadere verklaring in de siddoer *Bet El* van Ja'akov Emden (1698-1776): 'Mijn leraar placht op Sjabbat-avond de handen van zijn moeder te kussen . . . om haar gereed te maken de zegen haar handen te doen uitgaan'.

'Ook dit gebruik', aldus Jacobsen, 'verdient hernieuwd te worden . . . om bij het ingaan van Sjabbat met name de moeder te eren, aan wie alle voorbereidingen voor Sjabbat zijn toevertrouwd'.

De zegen aan de zonen (Gen. 49)

49:1-2 *En Ja'akov riep zijn zoons, en zei: Verzamel je en ik zal je zeggen wat je gebeuren zal in de latere dagen. Blijf bij elkaar en luister, zonen van Ja'akov en luister naar Jisrael jullie vader.*

S.R. Hirsch (in onze wat vrije samenvatting van zijn uitvoerige commentaar): 'Verzamel je' en 'blijf bijeen' waren de eerste gedachten die Ja'akov vervulden toen hij zijn zoons rond zijn sterfbed zag. Bijeen blijven en waakzaamheid voor geestelijke zaken was de eerste raad die hij kon achterlaten. Maar wanneer zoveel uiteenlopende elementen intern en extern tot eenheid willen komen, moet er een leider zijn. Ja'akov laat zijn oog nu over zijn verzamelde zoons waren: wie kan zo'n leider zijn? De voor de hand liggende figuur voor deze funktie zou de eerstgeborene zijn. Daarom wendt hij zich eerst tot Re'oeveen. Maar al is hij de kostbaarste onder de zoons, *mijn kracht en de eersteling van mijn verworvenheden* (3), voor het leiderschap is hij ongeschikt, want daarvoor is hij te instabiel, *lichtvaardig als water* (4), wat blijkt uit de geschiedenis met Bilha (35:22). Sjim'on en Levi zijn bewogen door saamhorigheidsgevoel: wanneer ook de minste onder hen iets overkomt, voelen ze zich persoonlijk geraakt. Maar de manier waarop ze dat deden in Sjechem (Gen. 34) zal nooit de wil van het volk mogen worden: *in hun beraadslagingen zal mijn ziel niet komen* (6) . . . *vervloekt zij hun toorn* (7a). Dat maakt ze ongeschikt voor het leiderschap, en zelfs tot een gevaar. Dit eerste testament voor het Joodse volk wijst alle bedrog en alle geweld af, ook al staat het in dienst van een nog zo rechtvaardige zaak. Niet alleen het doel, maar ook de middelen dienen zuiver te zijn. Daarom *zal ik ze verdelen in Ja'akov en verstrooien in Jisrael* (7b). En zo gebeurde het ook: Bij de verdeling van het land krijgt Levi geen aandeel, en kwam Sjim'ons gebied te liggen in een enclave, volledig ingesloten door Jehoeda en daarvan volledig afhankelijk. Op het moment dat Israel een bloeiende staat werd, was de politieke invloed van Sjim'on en Levi daarmee volstrekt verlamd. Maar hun 'verstrooiing' had daarom wel positieve kanten: toen de staat ineenstortte en het volk naar alle richtingen werd verstrooid, waren overal Levieten en Sjim'onieten te vinden, die met hun vurige en trotse instelling de energie en de moed in het volk bewaarden. De traditie wil dat de stammen Sjim'on en Levi de meeste leraren voortbrachten [Midrasj Lekach Tov].
Nu komt Ja'akov bij Jehoeda: *Jehoeda! Jij bent degeen die je broers zullen erkennen. Je hand op de nek van je vijanden. Je vaders zoons zullen voor jou zich buigen* (8). Niet eens je zwaard, maar je natuurlijke overwicht houdt je vijanden in bedwang. Jij hebt geen *wapenen van geweld* (5) tegen je vijanden nodig. De ontwikkeling van je vermogens roept zoveel ontzag op, dat je vijanden zich zullen afwenden. En intern vertoon je zoveel overwicht, dat je broers zich vrijwillig aan je zullen onderwerpen. *Een jonge leeuw is Jehoeda . . . hij rust als een leeuw, wie zou hem doen opstaan als een geprikkelde leeuw* (9). Hij laat zich niet prikkelen, en zelfs wanneer hij rust blijft hij leeuw. *De skepter zal niet wijken van*

De engel die mij redt (48:16)
De engel die mij redt van alle kwaad zegene de jongens; dat mijn naam en de naam van mijn vaderen Awraham en Jitschak bij hen worden genoemd, en dat ze mogen groeien als vis, tot een veelheid midden in het land.
De zin wordt gezegd in het nachtgebed (Dasberg-siddoer p. 360; ook Gen. 49:38 wordt daar genoemd). S.L.Luzatto schrijft dat zijn vader niet kon aanvaarden dat naast God (zie 48:15) ook nog een engel kon zegenen. Hij betrok de engel dan ook op Joseef, en las 48:15-16 als één zin: 'De God met wie . . . deze engel (Joseef) . . . zegene Hij met de jongens [*Hebr. 'et' wordt dan 'met', wat het vaker betekent*].

Exegetische finesse
49:8 *Jehoeda, jij, jou erkennen je broers* . . . Rasji: 'Omdat hij de eerste zoons met zoveel verwijten had toegesproken, begon Jehoeda terug te deinzen. Daarom riep Ja'akov hem nu geruststellend toe: Jehoeda! Jij bent niet als zij'.
Wat kan Rasji tot deze verklaring hebben bewogen? De oplossing zit hem in het woordje 'jij', dat immers overbodig lijkt. Persoonlijke voornaamwoorden zijn in het Hebreeuws vaak overbodig: ze zitten immers al opgesloten in de werkwoordsvorm. *Katavta* betekent 'jij hebt geschreven'. *Ata* [= 'jij'] *katavta* is dubbelop. Nu komt het toch soms voor. Volgens Rav Sjlomo Duvno (1738-1813) gaat het dan om een tegenstelling. *Ata katavta* moeten we dan vertalen met 'Maar jij hebt geschreven'. En dan begrijpen we Rasji's bedoeling. Hij leest de zin als 'Maar jij Jehoeda' of 'Jehoeda, jij daarentegen'. Wat ons nu alleen nog ontbreekt is welke tegenstelling bedoeld wordt. Rasji vult die nu zelf aan, door zich de situatie in te denken: Op het horen van de verwijten aan Re'oeveen, Sjim'on en Levi, deinst Jehoeda terug. Maar Ja'akov stelt hem gerust en roept hem toe: 'Jehoeda, jóu daarentegen zullen je broers erkennen.'

Jehoeda, niet van tussen zijn voeten de rechterstaf, totdat komen zal de koning Masjiach [aldus wordt 'Sjilo' door de traditie overwegend begrepen; Hirsch vertaalt anders, maar bedoelt hetzelfde] *en volken zich tot hem zullen wenden.* Ja'akov stelt zich de Masjiach voor, niet op een paard [symbool van de oorlog], maar op een ezel [symbool van de vrede]. Hij roept het beeld op van het uiteindelijke mensengeslacht en de terugkeer van het paradijs op aarde, wanneer de hele natuur weer verjongd zal zijn als in het begin, wanneer onderdrukkers en vernietigers van mensenleven niet langer als helden worden gezien, en er op de kleren van vorsten geen bloed meer zal zijn: *hij wast zijn kleed in wijn en in druivenbloed zijn mantel* (11) en dan zal de levensvreugde als wijn uit de ogen stralen en zullen de tanden wit en gezond zijn als melk: *zijn ogen stralender dan wijn, zijn tanden witter dan melk* (12).
Nu richt Ja'akov zich tot de overige zoons. Ieder kent hij een 'specialisme' toe voor de komende generaties, tot hij bij Joseef opnieuw langer stilstaat. Zevoeloen legt zich toe op de handel van overzee. Jissachar wordt de Joodse landman. Hij werkt niet om meer en meer rijkdom te vergaren, maar werkt terwille van zijn vrije tijd: *hij zag dat rust een goede zaak was en het land liefelijk en dus boog hij zijn schouder om te dragen en was bereid de tol van de landarbeid te betalen* [15; er zijn ook allerlei andere vertalingen geopperd]. Het was deze stam die de hoeder werd van de geestelijke schatten van het volk. Toen na de val van Sja'oel alle stammen zich rond David schaarden, en elk duizenden mannen leverde, stuurde Jissachar er maar 200, alleen de 'hoofden van de stam' alle geleerden en filosofen 'die inzicht hadden in de tijden en wisten wat Israel te doen stond, en al hun broeders luisterden naar hen' (1 Kron. 12:33). Hiermee zijn de zes zonen van Lea aan de orde geweest. Ten aanzien van Dan maakt Ja'akov nu duidelijk dat ook de kinderen van de 'dienstmaagden', van wie Dan de eerste was, volledig als zonen meetellen: *Dan zal de rechten van zijn volk vertegenwoordigen, evenzeer als elk van de andere stammen van Israel* (16). Het kenmerk van Dan is zijn slimheid, dat van Gad de kordate verdediging; Asjer is de leverancier van luxe, Naftali de verzorger van communicatie [*zijn symbool, de hinde, werd het symbool van de Israelische PTT*].
En dan komt Ja'akov bij Joseef [22-26; ook hier zijn weer tal van vertalingen mogelijk, vooral van 22]. Jehoeda en Joseef zijn duidelijk de twee centrale punten in Ja'akovs profetie. In de toekomst vinden we Joseef altijd aan de zijde van Jehoeda. Bij de profeten staan 'het huis van Joseef' en 'het huis van Jehoeda' samen voor het gehele volk.
27: *Binjamin scheurt de wolf aan stukken.* Hier, aan het eind, denkt Ja'akov aan de overwinning op de laatste wereldmacht: het zal de kleinste en de jongste van de zoons zijn die de wolf, Amalek, vernietigt. De traditie wil dat de aartsvijand Amalek niet door Jehoeda zal worden overwonnen, maar door de zwakste kracht van de zoon van Racheel: 'de jongste van de kudde' zal hem neertrekken' (Jer. 49:20).

Omgaan met waarheid
Na de dood van Ja'akov vrezen de broers dat Joseef zich alsnog op hen zal wreken [vgl. 27:41]: *En ze lieten Joseef weten: Je vader heeft vóór zijn dood gelast en gezegd: Zo moet je zeggen tot Joseef: ach vergeef toch de misdaad van je broers en hun zonde . . . enz.*
Dat Ja'akov dit werkelijk gezegd heeft is zeer onwaarschijnlijk: In zijn laatste woorden tot Joseef horen we niets van dien aard. Volgens S.D. Luzatto is dat dan ook de reden waarom Joseef het wenend aanhoort, 'uit smart dat ze zo bang voor hem zijn en hun toevlucht tot zoiets moeten nemen'. Ramban (op 45:27) is er zelfs van overtuigd dat Ja'akov de ware toedracht van de verkoop van Joseef nooit is verteld: door de broers niet uit vrees voor zijn boosheid, door Joseef niet uit zorg tegenover zijn broers.
De misleiding van de broers wordt door de traditie goedgepraat: 'Zei Rabbi Ila'a in naam van Rabbi Elazar de zoon van Rabbi Sjim'on: men mag de waarheid redigeren terwille van de vrede. Zoals er staat: *Je vader heeft geboden . . . zo moet je zeggen tot Joseef: vergeef toch, enz.* Rabbi Natan zegt: het is zelfs een gebod. Want staat er niet (1 Sam. 16:2): *En Sjmoël zei: Hoe kan ik gaan? Als Sja'oel het hoort doodt hij mij! Waarop de Eeuwige zei: neem een kalf van het grootvee mee en zeg: Ik ben gekomen om te slachten.* [bJevamot 65b; waarbij Rasji aantekent: De Heilige Hij zij gezegend gebóód hem de waarheid te redigeren. Vgl. ook p. 73 over 'Waarheid en vrede'.] Nechama Leibowitz: 'Hier gaat het niet meer om broers die in hun angst dingen zeggen die niet waar zijn, maar om de Heilige Hij zij gezegend zelf!' Ze citeert dan Bachya ben Joseef Ibn Pakoeda (11e eeuw) uit zijn boek *Chovot haLevavot* ('Plichten van het hart'; 4): 'Een mens mag zich niet nodeloos in levensgevaar brengen, en Sjmoël loopt dat gevaar. Het antwoord van de Eeuwige leert dat omzichtigheid dan lofwaardig is.'

Haftara Wajechi

De aansluiting bij de sidra is duidelijk. In de sidra verzamelt Ja'akov voor zijn dood zijn zoons om zich heen en geeft elk een boodschap voor de toekomst mee. De haftara vertelt hoe koning David voor zijn dood hetzelfde doet voor zijn zoon Sjlomo. De overeenkomst wijst echter tegelijkertijd op de verschillen: Ja'akov heeft eindelijk vrede gevonden en rond zijn doodsbed schaart zich een verenigd gezin. David kent zijn laatste jaren alleen strijd en intriges. En zijn hoop hangt af van één zoon. In zijn laatste woorden tot Sjlomo kan hij zich niet beperken tot zulke onthechte en verheven woorden als die van Ja'akov, maar moet hij op de drempel van de dood zijn zoon nog met harde politieke instrukties belasten om het koninkrijk veilig te stellen.

Dezelfde David – 'de hoog gehevene, de gezalfde van Ja'akovs God, liefelijk in psalmen' – die in zijn laatste rede (2 Sam. 23:1-7) het ware koningschap bezingt als een heerschappij naar Gods rechtvaardigheid, die licht en toekomst brengen zal, geeft op zijn doodsbed Sjlomo een verontrustende opdracht mee (1 Kon. 2:5-6): Namelijk de hovelingen Joav en Sjim'i geen natuurlijke dood te laten sterven. Sjim'i had David vervloekt en met stenen bekogeld (2 Sam. 16:5), maar had later vergiffenis gevraagd (id. 19:17), waarop David beloofd had hem niet te zullen doden (19:23). Hoe valt dat te rijmen met de opdracht aan Sjlomo 'hem niet te verschonen, want je bent een wijze, je zal weten wat je met hem doen moet, om zijn grijsheid met bloed in het graf te doen dalen'. Terwijl David daarbij zijn belofte hem niet te zullen doden nog eens herhaalt?!

Volgens Abravanel gaat het hier *niet* om instruktie, maar om een goede raad voor de toekomst: 'David gelastte Sjlomo niet Joav en Sjim'i te doden om die vroegere wandaden, waarvoor ook hijzelf ze niet gedood had. Evenmin gaf hij zijn zoon, een tedere knaap, gezalfd tot koning, niet de gevaarlijke raad aan het begin van zijn regeringsperiode krijgslieden ter dood te brengen. Waar het hem om ging, was Sjlomo te waarschuwen voor wat Joav en Sjim'i hem konden aandoen, opdat hij voorzichtig zou zijn. Doel van zijn laatste woorden was goede raad en lering, dat hij voor ze moest oppassen en ze zwaar moest straffen wanneer ze zich tegenover hem misdroegen, zoals ze dat tegenover hem (David) hadden gedaan.' Ten aanzien van Sjim'i had David voor die waarschuwing nog een extra reden. Er staat immers 'bij je is Sjim'i' (2:8). Dat wil zeggen: 'hij is voortdurend om je heen' (Metsoedat David), en in die geest vertalen ook Buber-Rosenzweig. Abravanel: 'Ik (David) heb hem gekend toen hij bij *mij* was in alle vrede en vriendschap, maar niettemin heeft hij mij zwaar vervloekt [*en dan vertelt David hoe dat gegaan is*]'. David is met andere woorden bang dat Sjlomo zich in zijn onervarenheid door Sjim'i zal laten inpalmen. En zijn waarschuwing is: spaar hem niet. De geschiedenis heeft David gelijk gegeven: Joav en Sjim'i vallen Sjlomo af en worden ter dood gebracht. Hoofdstuk 2, waarin dat staat, besluit dan ook met: 'Gegrondvest in Sjlomo's hand was nu het koninkrijk'.

Psalm 41

De psalm gaat over de genezing van een ziekte. Het Hebr. *dal* in zin 1 moeten we dan ook lezen als 'zieke'. De aansluiting bij de sidra is duidelijk: daar wordt immers het ziekbed van Ja'akov beschreven.

Gelukkig wie aandacht heeft voor de zieke,
de dag van het kwaad zal de Eeuwige hem redden.
De Eeuwige zal hem behoeden en doen leven, gelukkig op de aarde.
Geef hem niet over aan zijn vijanden
de Eeuwige zal hem redden op zijn ziekbed . . .

Op wie slaat het woordje 'hem'? Op hem die aandacht heeft voor de zieke? Of op de zieke zelf? S.R. Hirsch kiest voor het laatste: 'De bedoeling is niet dat de Eeuwige degeen met aandacht voor de zieke voor zijn altruïsme zal belonen door hem te behoeden en te redden wanneer hijzélf in kwade doen raakt'. Volgens Hirsch wil de psalm dit zeggen: 'Op de dag van het kwaad komt God te hulp. Maar dat houdt niet in dat *wij* daarom onze handen van de zieke kunnen aftrekken. Nee, we moeten de zieke en de zwakke te hulp komen en hun pijn lenigen tot God Zijn hulp zendt. De Eeuwige beschermt hem die in moeilijkheden is gekomen, maar tegelijkertijd verwacht Hij dat *wij* hem niet laten schieten en overgeven aan de tirannie van degenen die zijn dood verlangen. Vandaar: 'Geef hem niet over aan zijn vijanden', en vandaar dat nu volgt: *dan zal jij zijn ziekbed tot iets heel anders hebben gemaakt.*

De psalmist (koning David) vertelt dan verder hoe hijzelf op zijn ziekbed wél door zijn vijanden is belaagd, die aan zijn ziekbed andere zorgen hadden dan zijn welzijn (7), en hoe hij tot Hem gebeden heeft (11). De slotzin kan gelezen worden als besluit van de psalm, maar is tevens de afsluiting van het eerste van de vijf boeken waarin de psalmen zijn verdeeld. (Vgl. p. 148, Studie-suggesties.)

Suggesties voor studie

1. Van Ps. 41 gaven we de duiding van S. R. Hirsch. Er zijn andere. Bijv. die van de Staten-vertaling (dat blijkt uit het 'Gij' met een hoofdletter in zin 4). Zo kunnen de zinnen 2-4 ook gelezen worden als een lofzang op God als genezer, gevolgd door het gebed om redding uit de situatie van het hier en nu. Dat is immers een heel gangbare struktuur in de psalmen (vlg. p. 131, de 1e alinea over Ps. 40). Verken met elkaar de verschillende mogelijkheden.
2. Bespreek met elkaar de stukjes 'Omgaan met waarheid' (p. 73 en 146). In het Jodendom staat de waarheid in dienst van het leven en spreken we liever van waarachtigheid dan van waarheid als kil begrip. Het spanningsveld tussen waarheid en leven wordt er in de praktijk niet makkelijker, wel rijker door . . .

Woorden en namen

Jalkoet haMachiri: Anthologie van agadische midrasj door Machier ben Abba Mari (14e eeuw Provence) op een aantal bijbelboeken. Net als *Jalkoet Sjim'oni* voorzag hij elk vers van midrasjiem die in de Talmoed en de midrasjverzamelingen her en der verspreid staan.
Tafsir: vertaling van de bijbel in het Arabisch door Rav Sa'adya Gaon (10e eeuw). In de vertaling is uitleg gevlochten, naar het voorbeeld van de Jerusalemse Aramese 'targoemiem'. Vandaar de titel *Tafsir* ofwel: 'Commentaar'.
Tseror haMor: Commentaar op de Tora door Awraham ben Ja'akov Saba (overleden rond 1508). Na de verdrijving van de Joden uit Spanje, vestigde hij zich in Portugal, waar hij zijn commentaren schreef. Toen de Joden zich daar moesten bekeren vluchtte hij, met meeneming van zijn geschriften die hij, in het nauw gebracht, onder een olijfboom begroef. Hij werd gevangen gezet, maar ontkwam naar Marokko, waar hij al zijn boeken uit het hoofd herschreef. In zijn commentaar vlecht hij soms gegevens over zijn eigen wederwaardigheden.

Labrioet!

Wanner iemand niest, wensen we hem *labrioet* of *livrioet*: 'gezondheid'. Er is enige discussie over welke vorm de juiste is, maar uit een programma van de Israelische televisie leerden we dat beide vormen verdedigbaar zijn. Ziehier de herkomst van dat gebruik volgens de midrasj:
'Aanvankelijk was het zo, dat als iemand na een reis of een bezoek aan de markt ziek werd en niesde, dat zijn ziel hem dan weer door zijn neusgaten verliet [*zoals zij daar ook eens ingeblazen is: Gen 2:7*]. Tot Ja'akov daarover erbarmen vroeg. Hij zei: 'Heer der wereld, neem me toch mijn ziel pas af nadat ik mijn kinderen en kleinkinderen heb toegesproken'. En dat werd hem gegund. Want er staat (Gen. 48:1):
'En het gebeurde na deze voorvallen, dat men tot Joseef zei: Zie uw vader is ziek'. En heel het volk hoorde het en verbaasde zich erover. Want sinds de schepping van hemel en aarde was zoiets nog niet gebeurd. Daarom zeggen we 'Leven' [*of 'Gezondheid'*] wanneer iemand niest, omdat het van een doodsoorzaak juist tot iets stralends is geworden. Zoals er staat (Job 41:10) ' Zijn niesen fonkelt van licht' [*vaak wegvertaald; evenwel niet door de Friese vertaling!*]. (Pirké deRabbi Eliëzer, 52.)

Vertrouwen (gen. 50:25)

En Joseef bezwoer de zonen van Jisrael, zeggende: Gedenken, gedenken [Hebr. 'pakod jifkod'] *zal God jullie.* Dat is toch in de vorige zin ook al gezegd? Alleen staat er dan niet bij: *zeggende.* Letterlijk staat er echter *te zeggen,* zodat we ook kunnen lezen: *Ja'akov bezwoer de zonen te zeggen: Gedenken, gedenken zal God jullie.*
Dat leert je dat Israel dit altijd en ook onder de moeilijkste omstandigheden moet blijven zeggen, en zich nooit mag overgeven aan de wanhoop.
(*Al haTora*). En vlg. Ex. 3:16!

Chazak

In alle Asjkenazische gemeenten pleegt de hele gemeente na afsluiting van elk van de vijf boeken van de Tora met de Tora-lezer te zeggen: *chazák, chazák wenitchazák!* ('Wees sterk, wees sterk en mogen we gesterkt worden'). Men denkt daarbij aan Jehosjoea 1:8-9: 'Laat dit boek van Tora niet wijken uit je mond, peins erover dag en nacht, opdat je behoed wordt te doen naar alles wat erin geschreven is. Dan zal je slagen op je weg en zal je het vatten. Heb ik je niet geboden: *chazak we 'èmats* ['Wees sterk, wees vast']!'
En waarom driemaal *chazak*? Omdat de getalwaarde daarvan overeenkomt met de getalwaarde van *Mosje.*
In de Sefardische gemeenten wenst de gemeente degeen die een Torahboek afsluit: *chazak oevaróeg* ['Wees sterk en gezegend'].

Houd je bij het leren van de Tora aan het gebod 'Wees vruchtbaar en wees veel'. Anders blijft de geest kinderloos en baart hij niet.
[Rabbi Sjabtai van Rosikov, bij S. Paz, *Pitgamé Chassidiem*, Jerusalem 1981, p. 184].

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen: Libresso bv, Postbus 23
7400 GA Deventer (05700-33155)
Abonnementsprijs: f 65,– per jaar.
Prijs van losse nummers f 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica